

ОСОБЛИВОСТІ ПАРТНЕРСЬКИХ ВІДНОСИН МІЖ УЧНЯМИ 5-6 КЛАСІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У закладі загальної середньої освіти починають цілеспрямовано формуватися партнерські взаємини, оскільки школа має всі важелі для регулювання цього процесу, спрямованого на подолання соціальної напруженості на засадах пріоритету прав особистості, рівноправності, обмеження соціальної нерівності. У цьому сенсі вважається сензитивним підлітковий вік, що характеризується пріоритетом взаємин із однолітками, тобто підвищеним прагненням до спілкування і дружби з ними, що актуалізує необхідність виховання партнерських взаємин між учнями 5-6 класів на засадах принципів партнерства. Актуальність теми поданої статті об'єктивно зумовлена стратегічними положеннями Концепції Нової української школи (2017 р), де зазначено, що сучасна школа має працювати на засадах «педагогіки партнерства», основними принципами якої є взаємодія, доброзичливість, повага, довіра, взаємна відповідальність, добровільність, обов'язковість виконання домовленостей тощо. Мета – визначення особливостей партнерських взаємин учнів 5-6 класів в освітньому середовищі закладу загальної середньої освіти. Методи дослідження: систематизація (класифіковано основні підходи до визначення вікових особливостей підлітків, які впливають на партнерство між ними в умовах шкільного середовища), порівняльний метод (здійснено співставлення поглядів на визначення та характеристику підходів до вказаної проблематики). У статті проаналізовано наукові підходи щодо класифікації та характеристики вікових особливостей підлітків 5-6 класів освітнього шкільного середовища, які впливають на формування партнерських взаємин із однолітками. Оцінка цих особливостей здійснена через співвіднесення з основними концептуальними засадами вікової психології (соціальною ситуацією розвитку; провідною діяльністю; новоутвореннями). У межах напряму соціальної ситуації розвитку виділено вікові особливості в розрізі соціально-психологічних характеристик, які характеризують соціалізацію підлітків в оточуючому середовищі (відповідальність, комунікабельність, ввічливість, тактовність, сумлінність, серйозність, уважність до потреб інших, повагу до інших, прийняття думки партнерів, вміння пристосовуватися, надійність, готовність надати допомогу, справедливість, прояв лідерських якостей підлітка серед однолітків,

автономність (незалежність) тощо) та визначають їх психологічні особливості (особистісна риса фасилітації (потреба здійснення психологічної підтримки та допомоги). У контексті провідної діяльності визначено вікову особливість креативності (здатності до творчості), яка виокремлена в розрізі когнітивного підходу. В площині новоутворень встановлено вікову особливість емоційно-вольового компоненту (фрустрацію на самозахисті власного «Я»).

Ключові слова: партнерство, взаємини, підлітки, шкільне середовище, вікові особливості, когнітивні компоненти, емоційно-вольові компоненти, соціально-психологічні компоненти.

Cimsit I.I. Features of partnerships between students of 5-6 grades in the educational environment of general secondary education. The urgency of the problem. In secondary education, partnerships are beginning to be purposefully formed, as the school has all the levers to regulate this process, aimed at overcoming social tensions on the basis of the priority of individual rights, equality, limiting social inequality. In this sense, it is considered sensitive adolescence, characterized by the priority of relationships with peers, ie increased desire to communicate and friendship with them, which highlights the need to foster partnerships between students in grades 5-6 on the basis of partnership principles. The relevance of the topic of this article is objectively due to the strategic provisions of the Concept of the New Ukrainian School (2017), which states that the modern school should work on the basis of "partnership pedagogy", the main principles of which are interaction, friendliness, respect, trust, mutual responsibility, mandatory implementation of agreements, etc. The purpose - to determine the age characteristics of partnerships of students in grades 5-6 in the educational environment of secondary education. Research methods: systematization (classified the main approaches to determining the age characteristics of adolescents that affect the partnership between them in the school environment), comparative method (comparing views on the definition and characteristics of approaches to this issue). The article analyzes the scientific approaches to the classification and characterization of age characteristics of adolescents in grades 5-6 of the educational school environment, which affect the formation of partnerships with peers. The assessment of these features is carried out through the correlation with the basic conceptual principles of age psychology (social situation of development; leading activities; neoplasms). Within the direction of the social situation of development, age features in terms of socio-psychological characteristics that characterize the socialization of adolescents in the environment (responsibility, sociability, politeness, tact, honesty, seriousness, attention to the needs of others, respect for others, acceptance of partners, skills adapt, reliability, willingness to provide assistance, fairness, manifestation of leadership qualities of the adolescent among peers, autonomy (independence), etc.) and determine the psychological characteristics (personal trait of facilitation) (the need for psychological support and assistance). In the context of leading activities, the age feature of creativity (ability to create) is identified, which is distinguished in terms of

cognitive approach. The age feature of the emotional-volitional component (frustration on self-defense of one's own "I") has been established in the plane of neoplasms.

Keywords: *partnerships, relationships, adolescents, school environment, age, cognitive components, emotional-volitional components, socio-psychological components.*

Вступ. Демократична трансформація українського суспільства потребує корінних змін у свідомості сучасної молоді в напрямі духовності, моральності, здатності до партнерських взаємин із оточуючими людьми. У цьому контексті великий потенціал має шкільна освіта. Саме в закладі загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) починають цілеспрямовано формуватися партнерські взаємини, оскільки школа має всі важелі для регулювання цього процесу, спрямованого на подолання соціальної напруженості на засадах пріоритету прав особистості, рівноправності, обмеження соціальної нерівності.

У цьому сенсі вважається сензитивним підлітковий вік, що характеризується пріоритетом взаємин із однолітками, тобто підвищеним прагненням до спілкування і дружби з ними, що актуалізує необхідність виховання партнерських взаємин між учнями 5-6 класів на засадах принципів партнерства.

Варто відзначити, що актуальність теми поданої статті об'єктивно зумовлена стратегічними положеннями Концепції Нової української школи (2017 р), де зазначено, що сучасна школа має працювати на засадах «педагогіки партнерства», основними принципами якої є взаємодія, доброзичливість, повага, довіра, взаємна відповідальність, добровільність, обов'язковість виконання домовленостей тощо (Nova ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannya serednoi shkoly, 2017). Отже, актуальність проблеми є очевидною.

Взаємини суб'єктів освітнього процесу на засадах партнерства досить активно досліджуються у педагогіці останніх років. Значний внесок щодо вивчення міжособистісних стосунків здійснено у студіях В. Агеєва, Л. Гозмана, Є. Головахи, Н. Паніної, О. Єршова, М. Когана, Я. Коломинського, М. Обозова, Б. Паригіна, Є. Руденського, М. Савчина та ін.

Різні аспекти дослідження проблеми партнерських взаємин представлені у роботах таких науковців, як: Є. Беленкіна, О. Друганова, М. Євтух, О. Микитюк, В. Майбородова, Р. Селман, М. Хаузен та ін. Проте аналіз наукових джерел засвідчив, що проблема партнерських взаємин учнів 5-6 класів в освітньому середовищі закладу загальної середньої освіти досліджена лише аспектно в працях В. Белкіна, О. Киричука, М. Красовицького, А. Мудрика, А. Реана, В. Ролінського, О. Товбаз, В. Штифурак, Н. Щуркова та ін. Отже, актуальність і не достатня вивченість окресленої проблеми й зумовила вибір теми зазначеної статті.

Мета та завдання. *Мета статті* полягає у визначенні особливостей партнерських взаємин учнів 5-6 класів в освітньому середовищі закладу

загальної середньої освіти. Для досягнення зазначеної мети були сформульовані такі завдання: 1) визначення основних характеристик партнерських взаємин у підлітковому віці; 2) встановлення вікових особливостей партнерських взаємин учнів 5-6 класів в освітньому середовищі закладу загальної середньої освіти.

Методи дослідження. Для розв'язання висунутої мети використовувалися такі методи, як: систематизація (класифіковано основні підходи до визначення вікових особливостей підлітків, які впливають на партнерство між ними в умовах шкільного середовища); порівняльний метод (здійснено співставлення поглядів на визначення та характеристики підходів до вказаної проблематики).

Результати. Згідно ідей Концепції Нової української школи (2017 р.), сутність партнерських взаємин полягає у рівноправності взаємин та у рівній відповідальності за дії. В самій концепції з цього приводу зазначено наступне: «Кожен із партнерів рівною та однаковою мірою несе відповідальність за свої дії чи бездіяльність...» (Nova ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly, 2017). Положеннями Закону України «Про освіту» закладено основи педагогіки партнерства, що визначається через використання індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів освіти, яка завдяки пропозиції з боку освітніх установ може бути реалізована за допомогою індивідуального навчального плану (Zakon Ukrainy «Pro osvitu», 2017).

Узагальнення праць, присвячених питанню партнерських взаємин підлітків, дозволило окреслити найбільш суттєві аспекти характеристики змісту та передумов формування цього феномену, а саме:

- партнери – це сторони (особи), кожна з яких має свою власну ціль (спільну або індивідуальну мету), досягнення якої можливе або лише в результаті спільної роботи, або результат буде кращим за умов співпраці;

- у партнерських взаєминах цілі кожного з партнерів є значущими;

- партнерські взаємини потенційно можуть тривати необмежений період, хоча на будь-якому етапі будь-хто з партнерів може приймати рішення про продовження або припинення таких партнерських взаємин, тобто партнерські взаємини носять суто добровільний характер;

- партнерські взаємини будуються не лише на ділових засадах (наявність конкретної мети, вигод), а й на суто людських принципах взаємин – довіра, взаємна симпатія, спільні інтереси тощо;

- основними умовами (чинниками) впливу на розвиток партнерських взаємин підлітків в освітньому середовищі можуть виступати, зокрема: стимулювальні умови, пов'язані з активізацією основних сутнісних характеристик партнерства (ознаки дії, ознаки взаємодії учасників, ознаки позитивних ефектів від партнерських взаємин, ознаки цільових орієнтирів партнерських взаємин, ціннісних ознак партнерства, ознаки типологізації видів партнерства між учасниками, особистісно орієнтовані ознаки щодо розвитку учасників партнерської взаємодії, ознаки розуміння учасниками ймовірності

вирішення їх проблем у межах партнерства, ознаки паритетності взаємин підлітків); умови педагогіки партнерства на рівні взаємодії педагога та учнів, яка закладає перспективні основи ефективного партнерства підлітків з однолітками.

Створення відповідних умов впливу на розвиток партнерських взаємин підлітків в освітньому середовищі пов'язане із врахуванням вікових особливостей дітей зазначеної категорії. Врахування вікових особливостей є одним із базових педагогічних принципів, у процесі реалізації якого педагог та школа позитивно впливають на формування партнерства між учнями певного віку, що є важливим у контексті сучасних підходів до якості освіти в ЗВО.

Отже, розглянемо наукові підходи до визначення вікових особливостей підлітків, які впливають на партнерство між ними в умовах шкільного середовища. Вказані підходи спробуємо співвіднести з концептуальними засадами вікової психології, а саме: 1) соціальною ситуацією розвитку (є специфічним для кожної вікової групи комплексом взаємин із оточуючим середовищем (Л. Виготський (Vyigotskiy, 2005)); 2) провідною діяльністю (яка виступає у якості провідної в житті особистості певної вікової групи, в її межах формуються нові види, трансформуються та розвиваються нові психічні процеси (О. Леонт'єв (Leontev, 1975)); 3) новоутвореннями, що є психічними, соціальними змінами, які вперше виникають у відповідному віці, впливають на формування поглядів особистості на навколишній світ, діють на становлення зовнішнього, внутрішнього життя (Л. Виготський (Vyigotskiy, 2000)).

Встановлено основні характеристики розвитку підлітків, які формуються в межах трьох вказаних напрямів вікової психології, зокрема:

- щодо соціальної ситуації розвитку спостерігається збільшення спектру соціалізації в розрізі розширення взаємин із представниками протилежної статі (розвиток самосвідомості в межах статевого розвитку підлітка) (визначено за матеріалами праць Л. Божович (Bozhovich, 2001), М. Боришевського (Boryshevskiy, 2012), І. Кона (Kon, 1989)).

Окрім цього, вважаємо, що в рамках даної вікової групи відбувається закріплення соціалізації підлітка на рівні взаємин з однолітками (часто в підлітковому віці думка останніх домінує над поглядами дорослих). Відповідно, можемо стверджувати, що окрім розвитку самосвідомості з огляду на прояви статевого розвитку, підлітки перебувають у процесі становлення загальної соціалізації;

- стосовно провідної діяльності відмічається орієнтир на навчально-професійну діяльність підлітка (прихильник підходу Д. Ельконін (Elkonin, 1989)), на формування у нього потреби у праці, розвитку професійних інтересів, дослідництві, творчості, на побудову життєвих планів, світогляду, громадських, моральних якостей особистості (прихильник підходу В. Давидов (Davidov, 1986));

- відносно аспекту новоутворень підлітків визначається становленням особистісного самовизначення, певною професійною, пізнавальною

ідентифікацією, світоглядом, власними ідеалами, високим рівнем юнацького максималізму, пошуком сенсу життя тощо (прихильник підходу Е. Гуцало (Hutsalo, 2004)).

Як свідчать праці науковців, існує когнітивний підхід до визначення вікових особливостей підлітків, які впливають на партнерство між ними в умовах шкільного середовища (автори Н. Токарева, А. Шамне, Н. Макаренко (Tokareva, Shamne & Makarenko, 2014)). Зокрема, вказані автори зауважують на те, що такий елемент когнітивного компоненту як креативність (здатність до творчості) набуває особливого розвитку саме в підлітковому віці (Tokareva, Shamne & Makarenko, 2014). Відповідно, зазначене зумовлює можливість побудови партнерських відносин школярів цієї вікової групи саме за ознакою спільних творчих інтересів.

На наш погляд, виділена авторами когнітивна вікова особливість партнерських відносин (креативність), яка реалізується в контексті співпраці між підлітками, може належати до аспекту провідної діяльності. Її розвиток може також розвиватись у площині спільної участі підлітків у змагальних та навчальних проєктах (олімпіади, конкурси, курси тощо), коли під впливом педагога-партнера підлітки зможуть краще налагодити партнерські відносини між собою, керуючись спільними навчально-пізнавальними орієнтирами.

Можна виділити й емоційно-вольовий підхід стосовно виокремлення вікових особливостей підлітків, які діють на розвиток їх партнерських взаємин (автори: Н. Токарева, А. Шамне, Н. Макаренко (Tokareva, Shamne & Makarenko, 2014), С. Прищепи (Pryshchera, 2015)).

Щодо становлення емоційно-вольового компоненту дослідники (Н. Токарева, А. Шамне, Н. Макаренко) вказують на те, що підлітковому віку характерна фрустрація на самозахисті власного «Я» (Tokareva, Shamne & Makarenko, 2014). З огляду на зазначене, сприяння з боку педагогів щодо формування партнерської взаємодії підлітків має ґрунтуватися на врахуванні цієї особливості, ситуативному вихованні здатності розуміти, що кожен партнер є особистістю, і думка (погляд) кожного є важливим, і потребує врахування спільних інтересів. Тобто, ціллю педагогічного сприяння, на наш погляд, у даному напрямі є не пригнічення емоційно-вольового орієнтиру.

Отже, зазначена вікова особливість емоційно-вольового компоненту (фрустрація на самозахисті власного «Я») формується у підлітків у контексті визначеного вище аспекту новоутворень, коли особистість даного віку спрямована на захист своїх ідеалів, юнацький максималізм, пошук сенсу життя тощо.

У дослідженні С. Прищепи (Pryshchera, 2015), як і в праці Н. Токаревої, А. Шамне, Н. Макаренко, здійснено акцент на впливі фрустрації на самозахисті власного «Я». За справедливим твердженням авторки (Pryshchera, 2015), учні 5-6 класів – це учні середньої ланки, що є перехідною від молодшої до старшої школи. У цей період змінюються умови навчання – з'являється предметна

система, що передбачає контакт із більшою кількістю педагогів, а також перехід із одної навчальної аудиторії (класу) до іншої.

До того ж збільшується навчальне навантаження, згідно насиченості навчальної програми. Багато урочних та позаурочних завдань потребує взаємодії між учнями та педагогами. У таких умовах освітнього середовища партнерські взаємини набувають особливої значимості. Діти вчаться взаємодіяти з оточуючими вже в інших умовах і на принципах партнерських взаємин.

С. Прищепка відмічає, що важливим є те, що учні 5-6 класів належать до категорії так званого «важкого» періоду (перехідний етап від дитинства до дорослості). У цей період для підлітків взаємини з однолітками виходять на перший план, але саме питанню виховання партнерських взаємин між учнями підліткового віку в науці приділено менш за все уваги (Pryshchepa, 2015).

Авторка справедливо наголошує, що, з огляду на складнощі психологічних особливостей «перехідного» віку підлітків, педагог повинен стати для них партнером, а не взаємодіяти на умовах превалювання, вказівок до дії (навчання). Дослідниця зазначає, що необхідно звернути увагу на те, що у традиційній педагогіці вчитель прагне довести правильність своїх висновків, перериваючи учнів у разі неправильного вирішення завдання, і сам пояснює те, до чого дитина повинна би була дійти сама – шляхом спроб та помилок (Pryshchepa, 2015).

У форматі партнерських взаємин, навпаки, між усіма учасниками освітнього процесу при освоєнні нової діяльності діти, спілкуючись на рівних правах між собою та з педагогом, мають змогу відкривати для себе нові проблеми та способи їх вирішення за допомогою власних спроб і помилок знаходити правильне рішення. При цьому участь вчителя у справах групи учнів 5-6 класів має не скасовувати власні ініціативи підлітків, а доповнювати їх.

Авторка в рамках використання соціально-педагогічного впливу вчителя пропонує здійснювати орієнтацію підлітків на ознаку паритетності учасників партнерської взаємодії, яка передбачає добровільність, рівність, толерантність, врахування індивідуальних навичок партнера. Така співпраця на рівні вчителя та підлітків може бути ефективно перенесена на відносини з однолітками. За твердженням дослідниці, в контексті паритетної взаємодії усвідомлення окремим учнем-партнером своєї спільності з групою однолітків не може бути регламентованою.

Всім учням має надаватися свобода у зміні своїх взаємин і в розмаїтті темпів просування в будь-яких сферах діяльності. Кожен учень має рухатися в такому темпі взаємин, коли не виникає розриву між груповою та індивідуальними ініціативами. Внутрішня установка вчителя на побудову партнерських взаємин як на мету своїх зусиль у навчальному процесі, на думку авторки, дозволяє йому успішно регулювати хід життя групи учнів. А в якості способу, форми досягнення такого результату вчитель використовує

можливість ненав'язливо вводити в обіг життя учнів відповідні знання, вміння та навички.

Окремо, авторка наголошує на важливості педагогічного впливу на стимулювання розвитку активного спілкування та взаємодії, які розвивають комунікацію, дають змогу досягти консенсусу і також є передумовою налагодження партнерства. Авторка справедливо зазначає, що у підлітковому віці учні переживають не лише за себе, а й за своїх товаришів. Для побудови партнерських взаємин учні повинні бути активними у своїй діяльності. Активність учнів і впевненість в успіху забезпечуються розмовами та бесідами, в яких учні можуть спокійно та сміливо приймати участь.

Пряма інструкція в цьому віці не дає бажаних результатів, оскільки вона не відповідає закономірностям і психологічним механізмам розвитку учнів 5-6 класів (мова йде про реакції протесту, негативізму, що притаманні підліткам). Тому вчитель має створювати сприятливі умови для виховання партнерських взаємин між учнями підліткового віку. Для цього треба давати можливість учням обмінюватися думками щодо вирішення поставленого завдання, давати можливість обговорювати навчальні ситуації на уроках та на інших заняттях (Pryshchera, 2015). Все це називається активним спілкуванням, яке є запорукою виховання партнерських взаємин між учнями 5-6 класів.

Підлітки мають навчитися активно та конструктивно спілкуватись один з одним, давати рівну можливість висловитися іншим учням, адже предметне спілкування та дії тісно ув'язані в пошуковій діяльності. Важливе і необхідне для розвитку особистості учнів 5-6 класів – це можливість висловити свою думку та бути вислуханим не просто однокласниками, а й друзями-партнерами. В учнів виникає впевненість, що вони не одні, а з друзями, в такій ситуації допомога однолітків сприйматиметься більш природно за допомогу дорослого.

Можемо зазначити, що, хоча підхід авторки стосовно визначення вікових особливостей (переважна концентрація на психологічних), є дещо спрощеним, узагальнюючим, об'єктивним є акцент на тому, що соціально-педагогічні чинники (умови) формування партнерства з боку педагога є запорукою ефективного становлення цього процесу.

Слід також відзначити соціально-психологічний підхід щодо вивчення вікових особливостей, які впливають на формування партнерських взаємин між підлітками (автори: В. Лагодюк (Lahodiuk, 2017), Н. Токарева, А. Шамне, Н. Макаренко (Tokareva, Shamne & Makarenko, 2014), О. Близнюкова, І. Мельничук (Blyzniukova & Melnychuk, 2019)).

У контексті цього підходу серед якостей підлітка, які обумовлюють його соціалізацію, комунікацію можна виділити, за твердженням В. Лагодюк (Lahodiuk, 2017), відповідальність, комунікабельність, ввічливість, тактовність, сумлінність, серйозність, уважність до потреб інших, повагу до інших, прийняття думки партнерів, уміння пристосовуватися, надійність, готовність надати допомогу, справедливість тощо.

На нашу думку, такі особливості характеризують високий рівень соціалізації, комунікації підлітків. Відповідно, оцінка проявів цих соціально-психологічних характеристик може дати можливість ідентифікувати становлення такої компоненти як соціальна ситуація розвитку, яка характеризує соціалізацію підлітків у оточуючому середовищі.

Іншою складовою даного підходу вважаємо рівень прояву лідерських якостей підлітка серед однолітків. Поділяємо твердження Н. Токаревої, А. Шамне, Н. Макаренко (Tokareva, Shamne & Makarenko, 2014) про те, що у більшості підлітків ці якості мають незначний рівень розвитку і повинні постійно знаходитись у центрі уваги в даному віці з боку педагогів (Tokareva, Shamne & Makarenko, 2014).

Становлення партнерських взаємин повинно відбуватись із огляду на нівелювання переважання влади (впливу) певного партнера, оскільки зазначений приклад може стати зразком для подальшого дорослого життя школяра, коли він не буде виявляти ініціативу, підкорятиметься вольовим рішенням інших.

Можна констатувати, що гармонійний прояв лідерських якостей у процесах соціалізації є запорукою подальших ефективних партнерських взаємин. Зокрема, якщо підлітки не будуть чинити неприйняттого, агресивного впливу, не будуть удаватись до активного лідерства, ігноруючи партнерство, може бути встановлено фундамент тривалих партнерських взаємин на довгий період.

У площині зазначеного підходу потрібно виділити вплив особистісної риси фасилітації (потреби здійснення психологічної підтримки та допомоги) на розвиток партнерства підлітків (автори О. Близнюкова, І. Мельничук (Blyzniukova & Melnychuk, 2019)). Автори доводять, що зазначена риса особистості є основною психологічною передумовою партнерської взаємодії дітей, і, що вона формується саме у підлітковому віці.

Відповідно, доводиться взаємовплив розвитку фасилітації та партнерські взаємини, готовність до партнерства серед підлітків. Можемо констатувати, що вказівка на фасилітацію (компонента психологічних особливостей підлітка) свідчить про врахування дослідниками особистісно орієнтованої ознаки щодо розвитку учасників партнерської взаємодії. Вказаний компонент, на нашу думку, набуває розвитку в розрізі визначеної вище компоненти вікової психології – соціальної ситуації розвитку.

У межах соціально-психологічного підходу слід відмітити таку вікову особливість розвитку партнерських взаємин, як автономність (незалежність) підлітків, яка слугує одним із компонентів успішного партнерства в шкільному середовищі (автор підходу Є. Доценко (Dotsenko, 2003)). У дослідженні автора визначається п'ять установок на взаємодію, серед яких виділено: домінування, маніпуляцію, суперництво, партнерство, партнерську співдружність.

Дослідник відмічає, що такі неоднозначні процеси, як домінування, маніпуляція та суперництво, пов'язані з неповагою, домінуванням учасників

взаємодії, можуть за умов конструктивного прийняття певних цінностей, зовнішнього впливу стати рівноправними, в рамках яких передбачено об'єднання зусиль, повага до думок та поглядів інших, спільні цільові орієнтири.

За твердженням Є. Доценка, ефективний розвиток та взаємне прийняття автономності (незалежності) особистості учасників партнерства є передумовою успішних партнерських взаємин у різних соціальних середовищах. Автор доводить, що автономність у підлітків найбільш ефективно формується в колі однолітків. За твердженням Є. Доценка (Dotsenko, 2003), група однолітків є більшим авторитетом в очах підлітка, ніж батьки, вона може впливати на його поведінку і стосунки з іншими.

Автор слушно вказує, що в процесі міжособистісної взаємодії однолітків відбувається самопізнання, самоствердження, виробляється самооцінка: підліток порівнює себе з іншими, аналізує, шукає схожості та відмінності. Дослідник відзначає, що прагнення до самостійних рішень у колективі однолітків і пошук визнання цінності власної особи в їх очах сприяють розвитку автономії у підлітків.

Відмічається, що у ситуації впливу однолітків автономія виражається в здатності зрозуміти очікування інших, співвіднести власні погляди з зовнішньою ситуацією і встановити чи буде власне рішення прийнятним як для забезпечення власних, так і партнерських цілей, інтересів. У дослідженні Є. Доценка (Dotsenko, 2003) визначаються основні сутнісні ознаки автономності підлітків, серед яких, зокрема: зважування очікувань партнерів із власними внутрішніми цінностями; реагування гнучким та доцільним чином на реакції, поведінку партнерів.

Перша ознака пов'язана з можливістю балансування між власними ціннісними установками та цілями (очікуваннями) осіб, яких визнано партнерами. При цьому, друга ознака обумовлена автономним реагуванням на ситуативні виклики в умовах партнерської взаємодії. Можемо констатувати, що акцент на автономності (незалежності) учасників партнерських відносин як характеристики партнерської взаємодії підлітків є актуальним та правомірним, але питання виділення її у якості окремої ознаки розвитку цього феномену, на наш погляд, є дискусійним.

Вказане пояснюється тим, що зазначена характеристика (ознака) на загальному рівні належить до особистісно орієнтованої ознаки щодо розвитку учасників партнерської взаємодії, оскільки автономність особистості є особистісною рисою учасника партнерства і належить до соціально-психологічних особливостей підлітків. Вважаємо слушним віднесення зазначеної вікової ознаки (автономності) до складу соціально-психологічних особливостей підлітків, і можемо наголосити, що вона, в свою чергу, є складовою компоненти вікової психології – соціальної ситуації розвитку.

Обговорення. Підтверджено твердження інших дослідників, що основні характеристики розвитку підлітків формуються в межах трьох напрямів вікової

психології, зокрема: провідної діяльності (орієнтир на навчально-професійну діяльність підлітка, на формування у нього потреби у праці, розвитку професійних інтересів, дослідництва, творчості, на побудову життєвих планів, світогляду, громадських, моральних якостей особистості); аспекту новоутворень підлітків (становлення особистісного самовизначення, певної професійної, пізнавальної ідентифікації, світогляду, власних ідеалів, високого рівні юнацького максималізму, пошук сенсу життя тощо); соціальної ситуації розвитку (збільшення спектру соціалізації в розрізі розширення взаємин із представниками протилежної статі).

Стосовно третього напрямку нами доведено, окрім розвитку самосвідомості, зважаючи на прояви статевого розвитку, підлітки знаходяться у процесі становлення загальної соціалізації. Виділені та систематизовані нами вікові особливості підлітків за вказаними напрямками дозволять розвинути теоретичне забезпечення в зазначеній сфері дослідження.

Висновки. У ході дослідження здійснено розгляд та систематизацію наукових підходів стосовно класифікації й характеристики вікових особливостей підлітків 5-6 класів освітнього шкільного середовища, які впливають на формування партнерських взаємин із однолітками. Вивчення цих особливостей співвіднесено з основними концептуальними засадами вікової психології (соціальною ситуацією розвитку; провідною діяльністю; новоутвореннями).

У межах напрямку соціальної ситуації розвитку виділено вікові особливості в розрізі соціально-психологічних характеристик, які характеризують соціалізацію підлітків в оточуючому середовищі (відповідальність, комунікабельність, ввічливість, тактовність, сумлінність, серйозність, уважність до потреб інших, повага до інших, прийняття думки партнерів, вміння пристосовуватися, надійність, готовність надати допомогу, справедливість, прояв лідерських якостей підлітка серед однолітків, автономність (незалежність) тощо) та визначають їх психологічні особливості (особистісна риса фасилітації (потреба здійснення психологічної підтримки та допомоги).

У контексті провідної діяльності визначено вікову особливість креативності (здатності до творчості), яка виокремлена в розрізі когнітивного підходу. В площині новоутворень встановлено вікову особливість емоційно-вольового компоненту (фрустрацію на самозахисті власного «Я»). У подальшій перспективі наукових розвідок може бути здійснено оцінку проявів зазначених вікових особливостей.

ЛІТЕРАТУРА:

- Близнюкова О. М., Мельничук І.Я. Фасилітація як психологічний механізм формування партнерських взаємовідносин у підлітковому віці. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2019. № 1(48). С. 28-36.
- Богинская Ю. В., Байрак Т. А. Воспитание толерантности у подростков: формы и методы работы. *Педагогика: традиции и инновации*. 2015. С. 118-120.

- Божович Л. И. Проблемы формирования личности. М.: МПСИ; Воронеж: МОДЭК, 2001. 349 с.
- Боришевський М. И. Особистість у вимірах самосвідомості. Суми: Видавничий будинок «Еллада», 2012. 608 с.
- Выготский Л. С. Психология развития человека. М.: Изд-во Смысл; Эксмо, 2005. 1136 с.
- Выготский Л. С. Психология. М.: ЭКСМО-ПРЕСС, 2000. 1008 с.
- Гуцало Е.У. Вікова психологія. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. Володимира Винниченка, 2004. 187 с.
- Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения: опыт теоретического и экспериментального исследования. М.: Педагогика, 1986. 240 с.
- Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. СПб.: Изд- во: Речь, 2003. 304 с.
- Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
- Кон И. С. Психология ранней юности. М.: Просвещение, 1989. 255 с.
- Лаврентьева О.А. Включение школьников-подростков в партнерские отношения как педагогическое условие формирования их социальной ответственности. *Вестник Красноярского государственного педагогического университета им. В.П. Астафьева*. 2016. № 2(36). С. 220-225.
- Лагодюк В.Ю. Дієве партнерство – успішна школа! *Управління освітою*. 2017. № 10. С. 11-32.
- Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. М.: Прогресс, 1975. 304 с.
- Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи (НУШ). URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
- Огородова Л. Н. Содержание и структура социальных компетентностей подростков-школьников. *Современные проблемы науки и образования*. 2014. № 4. С. 38.
- Прищеп С. М. Особистісна активність підлітка: сутність, діагностика, проектування. Умань: ФОП ОО. Жовтий, 2015. 191 с.
- Токарева Н. М., Шамне А. В., Макаренко Н. М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу. Кривий Ріг: ТОВ ВНП «Інтерсервіс», 2014. 312 с.
- Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды. М.: Педагогика, 1989. 554 с.
- Юдакина С. И. Педагогические условия формирования толерантности учащихся. *Высшее образование сегодня*. 2013 . № 6. С. 65-67.

REFERENCES:

- Blyzniukova, O. & Melnychuk, I. (2019). Fasylytatsiia yak psykholohichniy mekhanizm formuvannia partnerskykh vzaiemovidnosyn u pidlitkovomu vitsi [Facilitation as a psychological mechanism of forming partnerships in adolescence]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii*, 1(48), 28-36 (in Ukrainian).
- Boginskaya, Yu. & Bayrak, T. (2015). Vospitaniye tolerantnosti u podrostkov: formy i metody raboty [Education of tolerance in adolescents: forms and methods of work]. *Pedagogika: traditsii i innovatsii*, 118-120 (in Russia).
- Boryshevskiy, M. (2012). Osobystist u vymirakh samosvidomosti [Personality in the dimensions of self-awareness]. Sumy: Publishing House Ellada, 608 p. (in Ukrainian).
- Bozhovich, L. (2001). Problemy formirovaniya lichnosti [Personality formation problems]. Moscow: MPSI; Voronezh: MODEK, 349 p. (in Russia).
- Vyigotskiy, L. (2000). Psihologiya [Psychology]. Moscow: EXMO-PRESS, 2000. 1008 p. (in Russia).
- Vyigotskiy, L. (2005). Psihologiya razvitiya cheloveka [Human Development Psychology]. Moscow: Publishing House Meaning; Exmo, 2005. 1136 p. (in Russia).

- Hutsalo, E. (2004). *Vikova psykholohiia [Age psychology]*. Kirovohrad: Volodymyr Vynnychenko Regional State Pedagogical University, 187 p. (in Ukrainian).
- Davyidov, V. (1986). *Problemyi razvivayuschego obucheniya: opyt teoreticheskogo i eksperimentalnogo issledovaniya [Problems of developing learning: the experience of theoretical and experimental research]*. Moscow: Pedagogy, 240 p. (in Russia).
- Dotsenko, E. (2003). *Psihologiya manipulyatsii: fenomenyi, mehanizmy i zaschita [Psychology of manipulation: phenomena, mechanisms and protection]*. St. Petersburg: Rech, 304 p. (in Russia).
- Zakon Ukrainy «Pro osvitu» (2017). [Law of Ukraine of 05.09.2017 № 2145-VIII "On Education"]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. (in Ukrainian).
- Kon, I. (1989). *Psihologiya ranney yunosti [The Psychology of Early Youth]*. Moscow: Prosveshcheniye, 255 p. (in Russia).
- Lavrenteva, O. (2016). *Vklyuchenie shkolkov-podrostkov v partnerskie otnosheniya kak pedagogicheskoe uslovie formirovaniya ih sotsialnoy otvetstvennosti [The inclusion of teenage schoolchildren in partnerships as a pedagogical condition for the formation of their social responsibility]*. *Vestnik Krasnoyarskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. V.P. Astafeva*, 2(36), 220-225. (in Russia).
- Lahodiuk, V. (2017). *Diieve partnerstvo – uspishna shkola! [An effective partnership is a successful school!]*. *Upravlinnia osvitoiu*, 10, 11-32 (in Ukrainian).
- Leontev, A. (1975). *Deyatelnost. Soznanie. Lichnost [Activity. Consciousness. Personality]*. Moscow: Progress, 304 p. (in Russia).
- Nova ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannya serednoi shkoly (NUSh) (2017). [New Ukrainian school: conceptual principles of secondary school reform (NUS)]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (in Ukrainian).
- Ogorodova, L. (2014). *Soderzhanie i struktura sotsialnykh kompetentnostey podrostkov-shkolnikov [The content and structure of the social competencies of teenage schoolchildren]*. *Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya*, 4, 38. (in Russia).
- Pryshchepa, S. (2015). *Osobystisna aktyvnist pidlitka: sutnist, diahnozyka, proektuvannya [Adolescent personal activity: essence, diagnosis, design]*. Uman: FOP OO. Zhovtyi, 191 p. (in Ukrainian).
- Tokareva, N., Shamne, A. & Makarenko, N. (2014). *Suchasnyi pidlitok u systemi psykholohopedahohichnoho suprovodu [The modern teenager in the system of psychological and pedagogical support]*. Kryvyi Rih: LLC VNP "Interservice", 312 p. (in Ukrainian).
- Elkonin, D. (1989). *Izbrannyye psikhologicheskiye trudy [Selected Psychological Works]*. Moscow: Pedagogy, 554 p. (in Russia).
- Yudakina, S. (2013). *Pedagogicheskiye usloviya formirovaniya tolerantnosti uchashchikhsya [Pedagogical conditions for the formation of student tolerance]*. *Vyssheye obrazovaniye segodnya*, 6, 65-67. (in Russia).

Інформація про авторів:

Сімсїт Інна Ігорівна:

ORSID: <http://orcid.org/0000-0001-7503-6196>
 аспірант кафедри теорії та історії педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка, вулиця Бульварно-Кудрявська, 18/2, Київ, Україна, 04053.

e-mail: i.korabelska.asp@kubg.edu.ua

Information about the authors:

Cimsit Inna Ihorivna:

ORSID: <http://orcid.org/0000-0001-7503-6196>
 aspirant, Borys Hrinchenko Kyiv University, Pedagogical Institute, Street Bulvarno-Kudryavska, 18/2, Kyiv, Ukraine, 04053.

e-mail: i.korabelska.asp@kubg.edu.ua

Цитуйте цю статтю як: Сімсіт І.І. Особливості партнерських відносин між учнями 5-6 класів в освітньому середовищі закладу загальної середньої освіти. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2020. № 49. С. 67–79.

DOI: <https://doi.org/10.34142/23128046.2020.49.08>

Дата надходження статті до редакції: 26.09.2019

Стаття прийнята до друку: 9.10.2019